

УДК 343.985

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СЕРІЙНИХ ВБИВСТВ НА СЕКСУАЛЬНОМУ ГРУНТІ

Любчинський О.В., здобувач
кафедри кримінального права і процесу

Інститут права та психології

Національного університету «Львівська політехніка»

У статті розглянуто питання криміналістичної характеристики серійних вбивств на сексуальному ґрунті. Визначено коло основних складових елементів криміналістичної характеристики цього злочину, до яких віднесено обстановку (час, місце), спосіб вчинення серійних вбивств на сексуальному ґрунті, особи злочинця і жертви, мотивація дій злочинця.

Ключові слова: криміналістична характеристика, серійні вбивства на сексуальному ґрунті, злочин.

В статье рассмотрен вопрос криминалистической характеристики серийных убийств на сексуальной почве. Определен круг основных составляющих элементов криминалистической характеристики этого преступления, к которым отнесены обстановка (время, место), способ совершения серийных убийств на сексуальной почве, личности преступника и жертвы, мотивация действий преступника.

Ключевые слова: криминалистическая характеристика, серийные убийства на сексуальной почве, преступление .

Lyubchynskiy O.V. CRIMINALISTIC ANALYSIS OF SERIAL CRIMES ON SEXUAL GROUND

The article deals with the issue of criminalistic analysis of serial crimes on sexual ground. Besides, the major component elements of criminalistics analysis of such a crime are designated, they are surroundings (time, date), means of serial crimes on sexual grounds commission, identity of the offender and victim, motivation.

Key words: criminalistic analysis, serial crimes on sexual groun, crime.

Постановка проблеми. В останні роки в Україні відбувається інтенсивна ескалація кримінального насильства. Розвиток ринкових відносин в економіці супроводжується зростанням тяжких злочинів, а також істотними змінами в структурі й динаміці злочинності. Одним із проявів цієї негативної тенденції є значне зростання злочинності в цілому і збільшення таких особливо тяжких злочинів проти особи, як умисні вбивства, серед яких значну частину займають серійні сексуальні вбивства. Тому наукове дослідження, що стосується особливостей криміналістичної характеристики та пошуку оптимізації досудового розслідування злочинів цієї категорії відрізняється актуальністю та важливістю.

Стан дослідження. Вивченю проблем, пов'язаних із криміналістичною характеристикою злочинів, присвятили свої роботи такі автори, як А.М. Колесніченко, Р.С. Бєлкін, А.І. Басалаєв, В.О. Гуляєв, І.Ф. Герасимов, В.Г. Гончаренко, Р.Р. Зуйков, В.С. Кузьмічов, С.П. Мітрічев, М.В. Салтєвський, Н.А. Селіванов, В.А. Образцов, В.Ю. Шепітко, А.Г. Філіппов, Н.П. Яблоков та ін.

Метою статті є визначення кола основних складових елементів криміналістичної характеристики серійних вбивств на сексуальному ґрунті.

Виклад основних положень. Аналіз будь-якої з методик розслідування злочинів в першу чергу передбачає дослідження

криміналістичної характеристики окремого виду злочину та його основних елементів. Криміналістична характеристика – це результат наукового аналізу та узагальнення типових ознак певного виду або роду злочинів. Вона відображає злочин і його складові елементи [1, с. 274]. Знання криміналістичної характеристики злочину необхідне для забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування. Основне її призначення полягає в тому, щоб слідчий отримав відомості про типові для даного виду злочину ознаки.

При розробці криміналістичної характеристики будь-якого виду злочинів важливу роль відіграють типові дані про обстановку, час і місце їх вчинення, адже вони являють собою обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (ст. 91 КПК України). Основними елементами криміналістичної характеристики серійних вбивств на сексуальному ґрунті, як вважається, є обстановка, спосіб вчинення злочину, особи злочинця і жертви, мотивація дій злочинця.

На нашу думку, інформація про обстановку вчинення злочину є стрижневою у криміналістичній характеристиці будь-якого виду злочину, оскільки в ній укладені відомості про інші її елементи і, крім того, вона є відправною точкою в рамках цієї криміналістичної характеристики. Таким чином, обов'язковим елементом криміналістич-

ної характеристики є обстановка вчинення злочину, у зміст якої входять місце і час.

При виявленні трупа з ознаками вбивства практика слідства та розшуку в першу чергу стикається з місцем злочину або місцем виявлення трупа вбитого або його частин. З місцем злочину пов'язаний не тільки сам факт вбивства, але й сліди злочину злочинця, поведінка жертви і злочинця на цьому місці і т.д. Без місця злочину неможливо зmodелювати картину вбивства, дії жертви і злочинця. Характеризуючи місця скоєння серійних сексуальних убивств, можна виділити наступні основні групи місць вчинення та виявлення сексуальних убивств: 1) у містах; 2) у сільській місцевості.

Наші дослідження показали, що на території міст чимала частина злочинів скоєється у будь-яких приміщеннях (блізько 80 %). Як правило, таким убивствам у приміщеннях передує попереднє знайомство вбивць і потерпілих із подальшим розписанням спиртних напоїв. Чимала частина серійних сексуальних убивств у містах відбувається поза приміщенням (20 %). До них належать вулиці міста, стадіони, парки, будмайданчики, території підприємств і установ, міські лісосмуги та лісові масиви, пустирі, глухі та безлюдні місця, території, прилеглі до міських залізничних вокзалів і автостанцій.

У силу специфіки інфраструктури сільського регіону вбивства тут вчиняються в таких місцях, як будинок жертви, дачний будинок злочинця, робоче приміщення злочинця, територія агропромислових комплексів, у межах населених пунктів, дороги і прилеглі до них території, відкриті сільсько-гospодарські угіддя і простори, лісові масиви та лісосмуги [2, с. 28]. Значна частина сексуальних убивств у сільській місцевості має місце в лісових масивах і лісосмугах (блізько 60 %). Далі за ступенем спадання: будинки, що належать жертвам (20 %), відкриті сільськогосподарські угіддя (10 %) і місця, що знаходяться в межах населених пунктів, дороги і прилеглі до них території (10 %).

Як і місце, час у кримінальному судочинстві виступає як об'єкт пізнання і як засіб пізнання інших об'єктів, в тому числі виявлення злочинців. Проблема «сезонності» не особливо очевидна для багатоепізодних сексуальних убивств. Значна їх частина вчиняється в такі літні місяці, як липень і серпень, а розподіл за рештою пір року носить більш-менш рівномірний характер [2, с. 34].

Однією з характеристик серійних сексуальних убивств є їх багатоепізодність. Злочинці вчиняють ці злочини з різною частотою, межі якої коливаються від декількох

хвилин до декількох років. Умовно класифікуючи вказані вбивства з тимчасовими параметрами, можна розбити їх на наступні групи:

- серія вбивств, скоєних одне за одним з перервою в кілька хвилин. Як правило, ці злочини вчиняються в міських приміщеннях, в основному, щодо дітей та осіб, з якими злочинець був раніше знайомий;

- серія вбивств, що вчиняються з переврвами в декілька днів або місяців і тривають приблизно рік;

- серія вбивств, що тривають протягом декількох років з часовими проміжками між епізодами від декількох днів до декількох років.

При розслідуванні серійних сексуальних убивств важливо знати, що проміжки між окремими сексуальними вбивствами різні в різних суб'єктів. Однак можна при цьому виділити дві особливості, що мають значення при виборі методики розслідування серійних сексуальних убивств. Перша полягає в тому, що спочатку вбивства вчиняються відносно рідко, потім, з якогось моменту, їх частота різко зростає. Така закономірність, як підвищення злочинної активності сексуальних агресорів з плином часу, говорить про патологічний розвиток особистості з нарощанням нездоланності потягу. Друга особливість свідчить про можливість злочинця в певній ситуації коригувати свою патологічну поведінку.

Наступним елементом, який має бути розглянутий у криміналістичній характеристиці серійних сексуальних убивств є спосіб вчинення злочину. Спосіб вчинення злочину істотно впливає на розслідування і кваліфікацію злочинного діяння, його ознаки займають центральне місце у криміналістичній характеристиці злочину. Діяльність з розслідування здійснюється «від способу вчинення злочину до методів його розкриття» [3, с. 48]. У механізмі «серії» сексуальних вбивств наочно виявляються особливості дій – «почерк» злочинця, зумовлений особливостями його особистості. Спосіб вбивства залишається незмінним протягом усієї злочинної діяльності і він тісно пов'язаний з особою злочинця. Спосіб вбивства є необхідним складовим елементом отримання сексуального задоволення. На нашу думку, особливе криміналістичне значення для організації розслідування та попередження серійних сексуальних убивств має класифікація серійних сексуальних вбивць за способом скоєння злочинів, запропонована Ю.М. Антоняном, який розділяє всіх серійних сексуальних вбивць на дві велики групи: «душителі» і «різники». «Душителі» – це ті, які душать потерпілих, а «різники» завдають їм пошкодження колючо-ріжку

чими предметами, найчастіше ножами [4, с. 121]. Серед «душителів» можна виділити три групи вбивць, які вчиняють наступні дії: а) удушення без заподіяння тілесних ушкоджень; б) удушення із заподіянням тілесних ушкоджень у статевій сфері; в) удушення із заподіянням тілесних ушкоджень не в статевій сфері [4, с. 121]. Для вбивць першої групи найбільш характерними є такі риси: ці вбивці в більшості своїй одружені, мають дітей, у них можна відзначити наявність психічних захворювань; як правило, ці особи ведуть відлюдькуватий, відокремлений спосіб життя; схильні до колекціонування, культуризму; жертвами цих вбивць в основному є жінки старші 18 років. Вбивць-«душителів» другої групи характеризує наявність відносно високого рівня освіти; схильність до широких контактів з оточуючими; використання автомобілів під час вчинення злочинів; жертвами цих злочинців в основному стають діти у віці до 12 років. Характерними ознаками вбивць третьої групи є несексуальна агресія, спрямована проти однолітків, тварин; часті контакти з дітьми; наявність гордовитих ідей.

Серед «різників» можна виділити дві групи вбивць: а) які вчиняють злочини із заподіянням тілесних ушкоджень жертві у статевій сфері; б) які вчиняють злочини із заподіянням жертві тілесних ушкоджень не в статевій сфері [4, с. 121]. Характеризуючи злочинців першої групи, можна виділити наступні відмінні риси цих вбивць: у більшості своїй це одружені люди, у яких є діти; це жителі міста: в якісь мірі заподіяння жертві тілесних ушкоджень у статевій сфері зумовлено впливом міського середовища, так як воно загострює й активує сили, спрямовані на відчуження та приниження соціальної ролі вбивці, що тягне за собою неспроможність, відсутність сили і влади; способом вирішення цієї неспроможності для злочинців виступає фізичне знищенні і позбавлення інших людей ознак статі; характерною для цих злочинців є наявність високого освітнього та кваліфікаційного рівня; найчастіше це особи з некрасивою, відразливою зовнішністю, агресія яких спрямована на оточуючих. Другу групу вбивць-«різників» характеризує те, що в основному це неодружені, схильні до численних контактів з оточуючими особами; вони у більшості випадків не працюють, знаходяться на утриманні, не мають ніяких захоплень; для них характерним є спрямування агресії на тварин, що є формою уникнення та заміщення прямої агресії, спрямованої на оточуючих.

Всі наведені ознаки, що характеризують серійних сексуальних убивць, вельми різноманітні і тому на прикладі однієї з клю-

чових ознак (сімейного становища) можливо відтворити найбільш ймовірний портрет розшукуваного злочинця, використовуючи відому інформацію про спосіб вбивства, особливості ушкоджень, завданих жертві. Як приклад, можна навести такий варіант систематизації інформації про злочинців, що вчиняють вбивства з нанесенням ушкоджень у статевій сфері. Одружені вбивці – це в основному жителі міста. Для них характерний високий освітній та кваліфікаційний рівень. Зазвичай це особи без особливостей у зовнішності, більшість із них раніше притягувалися до кримінальної відповідальності за скоення крадіжок і сексуальних насильницьких злочинів. Переважають напади в лісі, на вулиці, у будинку жертві. Вік жертв – 14–30 років, старші 40. Наочним прикладом у такому випадку може служити справа «вбивці століття» Чикатила. Ним було скоєно 53 звірячих вбивства в період з 1978 по 1990 рр. Вік маніака – 54 роки. Відносно жертв діяв як «комбайн», тобто тут були і діти (хлопчики і дівчатка), і молоді дівчата, і зрілі жінки. Мав вищу освіту (філолог), сім'ю – дружину і дітей, працював вчителем, вихователем, співробітником постачання. У 1984 році Чикатило притягувався до кримінальної відповідальності за розкрадання. Зовні маніак нічим не віділявся серед інших людей: акуратно одягнена людина, при краватці і з портфелем.

Неодружені вбивці – це в основному мешканці міста з середньою освітою, зайняті малокваліфікованою працею, схильні до усамітеного способу життя. Зовнішність негарна, відразлива. Вік жертв – діти 8–12 років, дорослі – 18–30 років. У даному випадку яскравим прикладом може служити справа Головкіна, яким було вчинено 10 звірячих вбивств хлопчиків-підлітків протягом 1986–1992 рр. Вік маніака – 33 роки. Місце діянь – Москва. Головкін не був одруженій, уникав жінок. У 17-річному віці Головкіна гнітили недоліки зовнішності: запалі груди, прищі на тілі та обличчі, мимовільне сечовипускання.

Отже, при розшуку і визначенні причетності конкретної особи до розслідуваних серійних сексуальних вбивств необхідно орієнтуватися на наступні ознаки: вік злочинця та жертві, їх зовнішність, психологічні та психіатричні особливості, місце та спосіб нападу, характер та локалізація тілесних ушкоджень. Істотним чинником для об'єднання вбивств у «серію» є і так званий «автограф» – один з елементів злочинного «почерку». Це те, що злочинець робить понад необхідного для вбивства, свого роду «візитка». Жертви можуть змінюватися, «автограф» не змінюється.

Важливе значення в ході розслідування має встановлення мотивів злочинної поведінки. Мотивація злочинної поведінки є безпосередньою причиною злочинної діяльності. Цінність даних про мотиви злочинної поведінки полягає в тому, що вони допомагають розкрити внутрішню зумовленість вчинків на індивідуальному рівні, відображають соціальні умови, в яких зростала і формувалась людина.

Проведені нами дослідження по групі серійних сексуальних убивць показують значну неоднорідність цих правопорушників як за психопатологічними, так і за соціальними показниками. Було встановлено, що початок злочинної садистської активності припадає на молодий вік: до 25 років скоено більше половини перших вбивств. У той же час вік останнього вбивства зміщується до більш зрілого. Очевидно, що вік останнього вбивства близький до віку арешту злочинця. Важливими уявляються рольові відносини серійних сексуальних убивць у сім'ї. У половині випадків злочинці займають домінантне становище в сім'ї, а в деяких випадках – підпорядковане. Інакше кажучи, припущення про переважання підпорядкованості чоловіка в сім'ях таких злочинців не отримало чіткого підтвердження. Цікавим для оцінки сімейних відносин є ставлення до власних дітей. Більше половини злочинців до них байдужі або жорстокі. Таким чином, в цілому можна вважати, що є досить чіткі ознаки порушенії сімейної адаптації.

Надзвичайно характерним для цих осіб є поєднання садизму із розладами потягів, які супроводжують їх або передують їм. У деяких є схильність до підпалів (піроманії), яка багатьма дослідниками вважається доволі схожою із сексуальними перверсіями, в інших – до бродяжництва, у третіх – до крадіжок. В окремих осіб є розлад потягу у вигляді алкоголізму. У ході дослідження кримінальних проваджень нами було виявлено, що 87 % злочинців визнані осудними. Неосудні – це лише хворі на шизофренію, які становлять 13 % обстежених осіб. Разом з тим більше чверті злочинців не виявляють таких психічних змін, які дозволили б поставити психіатричний діагноз, і експерти розцінюють їх стан як психічно здорових. Основним проявом парафілії є розлади сексуального потягу – в абсолютної більшості серійних сексуальних убивць це садизм. Він зустрічається лише у певній частині випадків серійних сексуальних убивств. У більшості ж випадків має місце сексуальна агресія. Сексуальна агресія умовно може бути виділена в якості підвіду або стадії розвитку садизму. Садизм характеризується появою основних тенденцій з дитинства, їх відображенням не тільки в сексуальних,

а й у інших відносинах з оточуючими; сексуальна агресія з'являється після періоду статевого дозрівання і проявляється найчастіше у статевих діях, особливо кримінальних.

Пряме насильство часто стимулюється потребою контролю над жертвою або з метою задоволення садистських схильностей. Крім того, агресія може виражатися у вигляді агресивної вербалної поведінки, образливої мови. Нерідко при скоенні сексуальних вбивств відбувається знеособлення взаємодія: злочинець обходиться з жертвою не як з особистістю, а лише як об'єктом, фізичним тілом, сuto для задоволення своїх актуальних потреб. Вона може проявлятися у вигляді знеособленої мови, відсутності відповіді на реакцію потерпілої, у несподіваному нападі, зриванні одягу з жертви чи приведенні одягу в безлад. Вбивця не відчуває ніякого жалю і йому абсолютно байдуже, хто стає об'єктом його нападу. Знеособлений контакт з жертвою злочину є приватним проявом загального ставлення злочинця до жінки у повсякденному житті.

У зв'язку з тим, що однією з ознак, які вказують на «серію», у багатьох сексуальних вбивствах є відомості, що характеризують потерпілих, потрібно детальніше розглянути питання про жертв серійних сексуальних убивств. Цей елемент криміналістичної характеристики має важливе значення для роботи слідчого з організації розслідування серійних сексуальних убивств. Жертви злочинів, особливо вбивств, давно привертали до себе увагу, оскільки їм належить певний, а іноді вагомий внесок у механізм скоення злочину. Поведінка потерпілого може проявлятися в різних формах: активній протидії злочинцеві, нейтральна, а нерідко і вікtimна поведінка [5, с. 46]. Аналіз відомостей про психічний стан жертви, конфліктні відносини з близькими чи іншими особами дозволяє висунути версії про причинні залежності між такими елементами криміналістичної характеристики, як особа потерпілого і злочинця. Із психоаналітичних позицій схильність стати жертвою може бути пояснена несвідомим почуттям провини або сорому та бажанням бути покараним, або як результат об'єктивних цілей, що призводять до пасивності суб'єкта. Нарешті вікtimність може відображати риси садомазохістського характеру і бути властива йому від початку. Вельми цікавим відається аналіз дій при з'галтуваннях, який дозволяє виділити види відношення жертви до злочинця: а) жертва як об'єкт, який не має відношення до злочинця; б) жертва як мета агресивного контролю; в) жертва як сексуальний об'єкт; г) жертва як ключ для

кримінальної активності; д) жертва, з якою бажаними є псевдовідносини. Такий розподіл може бути моделлю дій, що вчиняються серійними сексуальними вбивцями. Виявлення певних особливостей особистості потерпілого у справах про серійні сексуальні вбивства є основою при розробці тактики їх допиту, розшуку злочинців, осіб, що переховуються, і проведення інших слідчих (розшукових) дій. Особливу увагу слід приділяти зв'язку між злочинцем та жертвою, яка являє собою явище багатоаспектне, що свідчить про характер взаємин між ними і значною мірою визначає всю змістовну сторону злочину: мотив, спосіб, час, місце, знаряддя, засоби та інші обставини його вчинення [6, с. 17–20].

Практично будь-яка людина може стати жертвою сексуального вбивства, особливо коли поведінка вбивці підпорядковується не звичайній, а «хворій» логіці. Тут від самої жертви мало що залежить, хоча слід звернути увагу на один аспект вікtimології, на який до сих пір кримінологи звертали недостатньо уваги: проблема «природженої жертви», людини, приреченої на те, щоб бути вбитою.

Жертв серійних сексуальних убивств можна розрізняти за двома ознаками: особистісною та поведінковою. Як показує практика, потерпілі від таких злочинів, навіть нічого не роблячи, своїм виглядом, віком, манерою триматися, виразом обличчя, одягом нерідко стимулюють злочинця на напад. У цьому випадку має місце те, що можна назвати пасивною провокацією. У романі Ф. Дюрренманта «Обіцянка» сексуальний вбивець, очевидно психічно хвора людина, вбивав малолітніх дівчаток, причому всі вони були з солом'яними кісками і одягнені у червоні платтячка. У даному випадку ні діти, ні їхні батьки не могли передбачити настільки трагічних наслідків. Деякі жертви сексуального вбивці Онопрієнка були розумово неповноцінними, про що він відразу ж здогадувався, визначаючи чергову жертву, яка в силу вказаних обставин відрізнялася зайвою довірливістю, навіюваністю, невмінням адекватно оцінювати складну ситуацію. Такими ж рисами володіли підлітки, чим Онопрієнко безпомилково користувався. Іноді жертви сексуальних вбивств і насильств своєю поведінкою провокують злочинців. Початок такої провокації полягає в тому, що вони свою поведінкою ніби запрошують до статевого акту або, як мінімум, до спільногорозпирання спиртних напоїв. Таким чином, серед потерпілых звертають на себе увагу ті, які свою необережною або аморальною поведінкою сприяють насильству проти себе.

Особливу увагу хотілося б звернути на тих жертв серійних сексуальних убивств, які в силу віку або стану здоров'я не можуть чинити ніякого опору злочинцеві. У першу чергу це найбезневинніші потерпілі – діти. Літні жінки зрідка теж можуть бути вбиті сексуальними злочинцями. Особи з психічними розладами, як зазначалося вище, також здатні стати жертвами сексуальних убивць.

Отже, виходячи з усього вищевикладеного може бути запропонована наступна типологія жертв серійних сексуальних убивств:

1. Потерпілі, не здатні самі адекватно оцінити вікtimність ситуації, що передує злочину. До них можна віднести дітей та осіб з психічними відхиленнями. Ця категорія людей практично беззахисна перед злочинними посяганнями, якщо вони знаходяться поза сферою впливу осіб, покликаних контролювати їхню поведінку і захищати їх.

2. Потерпілі, здатні самі адекватно оцінити небезпеку ситуації, яка передує злочину, але в силу того, що злочинець є їх знайомим або родичем, не припускають настання кримінальних наслідків.

3. Потерпілі, що знаходилися у своїх будинках, найчастіше в сільській місцевості, і зазнали там нападу, який супроводжується пограбуванням жертви, або навпаки: спочатку вчиняється розбій, який переростає у з'галтування та сексуальне вбивство.

4. Потерпілі були здатні самі адекватно оцінити вікtimність ситуації, що передувала злочину, але з тих чи інших міркувань знехтували заходами особистої безпеки. Сюди відносяться в першу чергу жінки, чиї маршрути пересування пролягали через безлюдні місця, в пізній вечірній час без супроводу.

5. Потерпілі, які здатні самі адекватно оцінити вікtimність ситуації, що передувала злочину, але своєю поведінкою сприяли трагічній розв'язці. Це стосується жінок, не особливо розбірливих у встановленні контактів з незнайомими людьми, а також тих, які перебували в стані сильного алкогольного сп'яніння.

Висновки. Отже, можна виділити основні риси, що визначають специфіку серійних сексуальних убивств: кількість жертв – не менше двох; жертвами стають підлітки та діти обох статей і дорослі жінки; більшість вбивств скоюється з особливою жорстокістю; всі вбивства пов'язані з сексуальними переживаннями злочинця; у більшості випадків жертва спеціально не обирається, напад часто чиниться і на тих, хто «просто» опинився в даному місці; вбивства вчиняються з різною періодичністю, різними спо-

собами і знаряддями, дуже рідкісні випадки, коли винний не доводить злочин до кінця з незалежних від нього обставин; іноді сексуальні вбивства супроводжуються актами канібалізму; усі серійні сексуальні вбивства вчиняються в умовах неочевидності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Криміналістика : [підручник] / [кол. авт. : В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.] ; за ред проф. В. Ю. Шепітька. – 4-е вид. перероб. і доп. – Х. : Право, 2008. – 464 с.
2. Павлов А. Р. Серийные сексуальные убийства и их предупреждение / А. Р. Павлов. – М. : НИИ МВД РФ, 1984. – 392 с.
3. Васильев А. Н. Проблемы методики расследования отдельных видов преступлений / А. Н. Васильев. – М. : ЛэксЭст, 2002. – 76 с.
4. Антонян Ю. М. Серийные сексуальные убийства : [учебное пособие] / Ю. М. Антонян. – М. : МЮИ МВД России, Издательство «Щит-М», 1997. – 202 с.
5. Лушечкина М. А. О направлениях, задачах и о понятии криминалистического изучения личности / М. А. Лушечкина // Вестник МГУ, Серия 11. – Право, 1999. – С. 46.
6. Центров Е. Е. Криминалистическое учение о потерпевшем / Е. Е. Центров. – М. : Изд-во МГУ, 1988. – 160 с.